

Repertoriul jurisprudenței

CONCLUZIILE AVOCATULUI GENERAL
DOMNUL GIOVANNI PITRUZZELLA
prezentate la 15 aprilie 2021¹¹

Cauza C-882/19

Sumal, SL
împotriva
Mercedes Benz Trucks España, SL

[cerere de decizie preliminară formulată de Audiencia Provincial de Barcelona (Curtea Provincială din Barcelona, Spania)]

„Trimitere preliminară – Concurență – Întreprindere – Noțiune – Unitate economică – Acțiune în despăgubire îndreptată împotriva filialei unei societăți sancționate de Comisie pentru o încălcare a articolului 101 TFUE – Admisibilitate – Condiții”

1. Prin intermediul cererii de decizie preliminară care face obiectul prezentelor concluzii Curtea este chemată să clarifice dacă răspunderea civilă pentru prejudiciul rezultat dintr-o practică anticoncurențială poate fi invocată de persoana care pretinde că l-a suferit împotriva filialei societății care a participat la practica menționată anterior și care a fost, pentru acest motiv, sancționată de Comisie printr-o decizie care nu vizează filiala, pornind de la premisa că aceste societăți constituie o „unitate economică”.

2. După cum se știe, teoria unității economice este consacrată în jurisprudența Curții și a Tribunalului, în care a fost utilizată în scopul sancționării societății-mamă pentru comportamentul anticoncurențial al filialelor sale printr-un fel de proces „ascendent” care, pornind de la acestea din urmă, se ajunge la cea dintâi. În cauza cu care instanța de trimitere a sesizat Curtea este vorba, în schimb, despre a stabili dacă aceeași noțiune de „unitate economică” poate justifica un proces „descendent” de stabilire a răspunderii, în urma căruia filiala răspunde pentru prejudiciile provocate de comportamentul anticoncurențial al societății-mamă.

3. Cererea de decizie preliminară a fost prezentată în cadrul unui litigiu între Sumal SL (denumită în continuare „Sumal”), pe de o parte, și Mercedes Benz Trucks España SL (denumită în continuare „MBTE”), pe de altă parte, având ca obiect repararea prejudiciului pretins suferit de cea dintâi ca urmare a participării Daimler AG (denumită în continuare „Daimler”), societatea-mamă a MBTE, la o înțelegere cu încălcarea articolului 101 TFUE.

¹ Limba originală: italiana.

I. Situația de fapt, procedura principală, întrebările preliminare și procedura în fața Curții

4. În perioada cuprinsă între anii 1997 și 1999, Sumal, apelantă în litigiul principal, a achiziționat, prin intermediul unui contract de leasing, două camioane produse de grupul Daimler de la MBTE, intimată în litigiul principal, prin intermediul Stern Motor SL, concesionar.

5. La 19 iulie 2016, Comisia Europeană a adoptat Decizia C(2016) 4673 final referitoare la o procedură inițiată în temeiul articolului 101 TFUE și al articolului 53 din Acordul privind SEE² (denumită în continuare „Decizia din 2016”), în care a constatat existența unei încălcări unice și continue a articolului 101 TFUE și a articolului 53 din Acordul privind SEE, ce a constat, printre altele, în acorduri coluzive între principalii producători de camioane, printre care figurează și Daimler, privind stabilirea prețurilor și majorările prețului brut al camioanelor în SEE, intervenite, în ceea ce privește Daimler, în perioada cuprinsă între 17 ianuarie 1997 și 18 ianuarie 2011.

6. Sumal a introdus la Juzgado de lo Mercantil n. 7 de Barcelona (Tribunalul Comercial nr. 7 din Barcelona, Spania) o acțiune în despăgubire împotriva MBTE, pe care o consideră răspunzătoare în calitate de filială a Daimler, solicitând suma de 22 204,35 euro cu titlu de despăgubire pentru prejudiciul rezultat din încălcarea normelor privind protecția concurenței constatată prin Decizia din 2016. MBTE s-a opus solicitării formulate, invocând, printre altele, lipsa calității procesuale pasive, întrucât singura care trebuia să fie considerată răspunzătoare pentru încălcare era Daimler, care are personalitate juridică distinctă de a sa.

7. Prin hotărârea din 23 ianuarie 2019, Juzgado de lo Mercantil n. 7 de Barcelona (Tribunalul Comercial nr. 7 din Barcelona) a respins acțiunea, considerând că intimata nu avea calitate procesuală pasivă pentru motivul că Daimler era singurul subiect de drept vizat de procedura administrativă de sancționare inițiată de Comisie având ca obiect înțelegerea pe care se întemeia cererea de despăgubire formulată de Sumal.

8. Împotriva hotărârii pronunțate de Juzgado de lo Mercantil n. 7 de Barcelona (Tribunalul Comercial nr. 7 din Barcelona), Sumal a declarat apel la Audiencia Provincial de Barcelona (Curtea Provincială din Barcelona, Spania), instanța de trimitere. Această instanță arată că Curtea încă nu s-a pronunțat cu privire la chestiunea dacă o acțiune în despăgubire introdusă în temeiul unei decizii prin care se constată o încălcare a normelor de concurență, adoptată de Comisie sau de o autoritate națională pentru protecția concurenței, poate fi îndreptată împotriva unei societăți care nu este vizată de o astfel de decizie, dar este deținută integral de societatea care în decizia menționată este indicată drept autor al încălcării. Instanța de trimitere subliniază că jurisprudența națională este divergentă cu privire la acest aspect. Anumite instanțe spaniole ar admite o asemenea posibilitate în temeiul „teoriei unității economice”, în timp ce altele ar respinge-o, întemeindu-se pe considerația că teoria menționată, deși permite stabilirea în sarcina societății-mamă a răspunderii civile pentru comportamentul anticoncurențial al unei filiale, nu permite operațiunea inversă în lipsa controlului acesteia din urmă asupra celei dintâi.

² Cazul AT.39824 – Camioane. Un rezumat al acestei decizii a fost publicat în *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* (JO 2017, C 108, p. 6).

9. În aceste condiții, Audiencia Provincial de Barcelona (Curtea Provincială din Barcelona) a suspendat judecarea cauzei și a adresat Curții următoarele întrebări preliminare:

- „1) Teoria unității economice care emană din jurisprudența Curții justifică extinderea răspunderii societății-mamă la filiala ei sau teoria respectivă se aplică numai pentru a extinde răspunderea filialelor la societatea mamă?
- 2) Extinderea noțiunii de «unitate economică» trebuie realizată în contextul relațiilor din cadrul grupului, luând în considerare exclusiv factori de control, sau se poate întemeia și pe alte criterii, printre care faptul că filiala a putut beneficia de pe urma încălcărilor?
- 3) În cazul admiterii posibilității de extindere a răspunderii societății-mamă la filiala sa, care ar fi condițiile în care aceasta s-ar putea realiza?
- 4) În cazul în care răspunsul la întrebările anterioare este în favoarea acceptării extinderii răspunderii la filiale pentru acțiunile societăților-mamă, ar fi compatibilă cu această jurisprudență comunitară o normă națională precum articolul [71 alineatul 2 din Ley 15/2007 de Defensa de la Competencia (Legea 15/2007 privind protecția concurenței, denumită în continuare «LDC»)³], care prevede numai posibilitatea de a extinde răspunderea filialei la societatea-mamă, cu condiția să existe o situație de control al societății-mamă asupra filialei?”

10. În prezenta procedură au depus observații scrise, în temeiul articolului 23 din Statutul Curții, MBTE, guvernele italian și spaniol, precum și Comisia. Cu titlu de măsură de organizare a procedurii în temeiul articolului 61 alineatul (1) din Regulamentul de procedură al Curții, aceasta din urmă a invitat părțile din litigiul principal și persoanele interesate în sensul articolului 23 din Statutul Curții să răspundă în scris la anumite întrebări. Sumal, MBTE, guvernul spaniol și Comisia au dat curs acestei măsuri. Curtea a decis de asemenea să renunțe la ședința stabilită inițial la 1 decembrie 2020 și să adreseze părților și persoanelor interesate întrebări suplimentare cu solicitare de răspuns scris. Sumal, MBTE, guvernele spaniol și italian, precum și Comisia au răspuns la aceste întrebări.

II. Analiză

A. *Cu privire la admisibilitatea cererii de decizie preliminară*

11. MBTE invocă inadmisibilitatea cererii de decizie preliminară pentru două motive.

12. În primul rând, decizia de trimitere nu ar îndeplini cerințele prevăzute la articolul 94 din Regulamentul de procedură al Curții întrucât nu ar conține nici o expunere a faptelor pertinente, astfel cum au fost constatate de instanța de trimitere, nici o expunere a circumstanțelor pe care se

³ Legea din 3 iulie 2007 (BOE nr. 159 din 4 iulie 2007, p. 28848).

întemeiază întrebările preliminare, ci s-ar limita să preia susținerile factuale invocate de părțile din litigiul principal. În sfârșit, decizia de trimitere ar furniza un cadru imprecis, parțial și inexact al jurisprudenței naționale pertinente⁴.

13. Potrivit unei jurisprudențe constante a Curții, cerința de a ajunge la o interpretare a dreptului Uniunii care să îi fie utilă instanței naționale impune definirea de către aceasta din urmă a cadrului factual și normativ în care se încadrează întrebările adresate sau cel puțin explicarea ipotezelor de fapt pe care se întemeiază aceste întrebări. Aceste cerințe sunt aplicabile în special în domeniul concurenței, care se caracterizează prin situații complexe de fapt și de drept⁵. În speță, contrar celor susținute de MBTE, prezentarea în decizia de trimitere a faptelor aflate la originea litigiului principal este suficientă pentru a explica motivele care au determinat instanța de trimitere să formuleze primele trei întrebări preliminare și pentru a înțelege conținutul acestora. Pe de altă parte, această prezentare a permis părților și persoanelor interesate în sensul articolului 23 din Statutul Curții să formuleze observații scrise cu privire la întrebările respective.

14. Situația este însă diferită în ceea ce privește a patra întrebare preliminară. Astfel, pe de o parte, după cum arată MBTE în cadrul primului motiv de inadmisibilitate a cererii de decizie preliminară, conținutul articolului 71 alineatul 2 din LDC – în plus, extrapolat din contextul sistematic în care se înscrie – este redat pe scurt doar cu ocazia formulării celei de a patra întrebări preliminare⁶. Decizia de trimitere nu conține nicio indicație nici cu privire la interpretarea pe care instanța de trimitere o dă acestei dispoziții, nici cu privire la motivele pentru care consideră că dispoziția menționată ar fi incompatibilă cu o interpretare a dreptului Uniunii care să permită exercitarea împotriva filialei a unei acțiuni directe în repararea prejudiciilor rezultate din comportamentul anticoncurențial al societății-mamă⁷.

15. În aceste condiții, excepția de inadmisibilitate invocată de MBTE și întemeiată pe nerespectarea cerințelor prevăzute la articolul 94 din Regulamentul de procedură al Curții trebuie, în opinia noastră, să fie respinsă în ceea ce privește primele trei întrebări preliminare și să fie admisă în ceea ce privește a patra întrebare preliminară.

⁴ Potrivit MBTE, contrar celor indicate în cererea de decizie preliminară, pe de o parte, nu ar exista în Spania nicio jurisprudență divergentă cu privire la problema răspunderii filialei pentru faptele ilicite în materie de concurență săvârșite de societatea-mamă și, pe de altă parte, calitatea procesuală pasivă a unei filiale a Daimler care nu este menționată în Decizia din 2016 în cadrul unei acțiuni în despăgubire întemeiate pe această decizie ar fi fost recunoscută numai de Juzgado de lo Mercantil n. 3 de Valencia (Tribunalul Comercial nr. 3 din Valencia, Spania), prin decizii care au fost de altfel anulate în apel.

⁵ A se vedea printre altele Hotărârea din 5 martie 2019, Eesti Pagar (C-349/17, EU:C:2019:172, punctul 49).

⁶ Textul articolului 71 alineatele 1 și 2 din LDC, introdus în această lege în vederea transpunerii Directivei 2014/104/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 26 noiembrie 2014 privind anumite norme care guvernează acțiunile în despăgubire în temeiul dreptului intern în cazul încălcărilor dispozițiilor legislației în materie de concurență a statelor membre și a Uniunii Europene (JO 2014, L 349, p. 1), este redat în observațiile guvernului spaniol. Alineatul 1 al acestui articol prevede că „[p]ersoanele care încalcă Legea privind protecția concurenței răspund pentru prejudiciile și pierderile cauzate”. La alineatul 2 litera a) se precizează că „[p]rin încălcarea dreptului concurenței se înțelege orice încălcare a articolului 101 sau 102 [TFUE] ori a articolului 1 sau 2 din prezenta lege”, iar la litera b) se prevede că „[a]cțiunile unei societăți pot fi atribuite și societăților sau persoanelor care o controlează, cu excepția cazului în care comportamentul său economic nu este determinat de niciuna dintre acestea”.

⁷ Pe de altă parte, instanța de trimitere omite să semnaleze că, în versiunea sa actuală, articolul 71 alineatul 2 din LDC este rezultatul unei modificări introduse prin Real Decreto-ley 9/2017 [Decretul-lege regal 9/2017] din 26 mai 2017 (BOE nr. 126 din 27 mai 2017, p. 42820). Or, în măsura în care dispoziția amintită are un caracter în mod clar de drept material, iar nu doar de drept procedural, se poate ridica problema dacă, astfel cum pretinde MBTE în cadrul celui de al doilea motiv de inadmisibilitate a cererii de decizie preliminară, în conformitate cu articolul 22 alineatul (1) din Directiva 2014/104, potrivit căruia măsurile naționale de transpunere a unor dispoziții de drept material ale acestei directive nu se aplică retroactiv, ea se aplică unei acțiuni precum cea pendinte în litigiul principal, care, deși a fost introdusă după intrarea în vigoare a directivei menționate, se referă totuși la fapte care datează din perioada anterioară adoptării și intrării ei în vigoare. În această privință, arătăm că o întrebare preliminară privind, printre altele, interpretarea termenului „retroactiv” care figurează la articolul 22 alineatul (1) din Directiva 2014/104 cu referire la dispozițiile de transpunere a directivei menționate în dreptul spaniol este examinată în prezent de Curte în cauza pendinte C-267/20. Cu privire la domeniul de aplicare *ratione temporis* al Directivei 2014/104, a se vedea, în general, Hotărârea din 28 martie 2019, Cogeco Communications (C-637/17, EU:C:2019:263, punctele 24-34), și Concluziile avocatului general Kokott prezentate în cauza Cogeco Communications (C-637/17, EU:C:2019:32, punctele 60-64).

16. MBTE susține, în al doilea rând, că întrebările preliminare adresate de Audiencia Provincial de Barcelona (Curtea Provincială din Barcelona) sunt pur ipotetice. Primele trei întrebări nu ar avea nicio legătură cu faptele din litigiul principal, întrucât Sumal nici nu ar fi invocat, nici nu ar fi dovedit împrejurări de natură să justifice extinderea la MBTE a răspunderii pentru faptele ilicite săvârșite de Daimler, ci și-ar întemeia acțiunea exclusiv pe Decizia din 2016.

17. În această privință trebuie amintit că numai instanța națională sesizată cu soluționarea litigiului principal și care trebuie să își asume răspunderea pentru hotărârea judecătorească ce urmează a fi pronunțată are competența să aprecieze, luând în considerare particularitățile cauzei, atât necesitatea unei decizii preliminare pentru a fi în măsură să pronunțe propria hotărâre, cât și pertinenta întrebărilor pe care le adresează Curții. În consecință, în cazul în care întrebările adresate privesc interpretarea dreptului Uniunii, Curtea este, în principiu, obligată să se pronunțe. Rezultă că întrebările privind dreptul Uniunii beneficiază de o prezumție de pertință. Curtea poate refuza să se pronunțe asupra unei întrebări preliminare adresate de o instanță națională numai dacă este evident că interpretarea solicitată a unei norme a Uniunii nu are nicio legătură cu realitatea sau cu obiectul litigiului principal, atunci când problema este de natură ipotetică sau atunci când Curtea nu dispune de elementele de fapt și de drept necesare pentru a răspunde în mod util la întrebările care i-au fost adresate⁸.

18. În speță trebuie să se observe că primele trei întrebări preliminare privesc admisibilitatea în dreptul Uniunii a unei acțiuni în despăgubire precum cea introdusă de Sumal împotriva MBTE, îndreptată nu împotriva societății sancționate de Comisie pentru încălcarea normelor de concurență ale Uniunii, ci împotriva filialei, care nu a făcut obiectul deciziei de constatare a acestei încălcări. Faptul că, astfel cum arată MBTE, pentru a susține răspunderea acesteia din urmă pentru prejudiciile rezultate din comportamentul anticoncurențial al societății-mamă, Sumal s-ar fi limitat să invoce Decizia din 2016 este lipsit de relevanță atunci când este vorba despre aprecierea admisibilității întrebărilor preliminare menționate mai sus, din moment ce acestea urmăresc tocmai obținerea din partea Curții a unor clarificări cu privire la posibilitatea angajării unei astfel de răspunderi și în ce condiții⁹. Prin urmare, excepția de inadmisibilitate a primelor trei întrebări preliminare, întemeiată pe caracterul lor pretins ipotetic, trebuie, în opinia noastră, să fie respinsă.

B. Cu privire la prima, la a doua și la a treia întrebare preliminară

19. Prin intermediul primelor trei întrebări preliminare, care trebuie analizate împreună, instanța de trimitere solicită în esență Curții să stabilească dacă o filială poate fi considerată răspunzătoare pentru o încălcare a normelor de concurență ale Uniunii săvârșită de societatea-mamă, în temeiul noțiunii de „unitate economică”, și, în cazul unui răspuns afirmativ, care sunt condițiile pentru ca o astfel de răspundere să poată fi reținută.

20. Aceste întrebări se situează, după cum s-a arătat, în contextul unei acțiuni în despăgubire de tip „follow-on”, adică al unei acțiuni prin care se urmărește obținerea reparării prejudiciilor cauzate de o încălcare a normelor de concurență constatată în prealabil de o autoritate de concurență națională sau europeană. În speță, această constatare este cuprinsă în Decizia din 2016. Apelanta din litigiul principal a introdus o acțiune împotriva MBTE, beneficiar al cocontractantului în cadrul unui contract de vânzare-cumpărare de camioane intervenit în

⁸ A se vedea printre altele Hotărârea din 3 septembrie 2020, Vivendi (C-719/18, EU:C:2020:627, punctele 32 și 33 și jurisprudența citată).

⁹ Toate celelalte condiții ale acțiunii introduse de Sumal, menționate de MBTE, referitoare în special la existența prejudiciului invocat și la întinderea acestuia, trebuie să fie verificate de instanța națională.

perioada de funcționare a înțelegerii sancționate prin decizia menționată, întrucât consideră că a fost prejudiciată de creșterea prețurilor stabilită prin această înțelegere, care ar fi determinat aplicarea de către MBTE a unui suprapreț de 20 % în cadrul contractului menționat. Acțiunea introdusă de Sumal pare să se întemeieze numai pe premisa participării la înțelegere a societății-mamă a MBTE, astfel cum a fost constatată de Comisie în Decizia din 2016.

21. MBTE susține, cu titlu principal, că, ținând seama de caracteristicile acțiunii introduse împotriva sa de Sumal, interpretarea teoriei unității economice într-un mod care să extindă la ea răspunderea ce revine Daimler ar fi contrară articolului 16 alineatul (1) din Regulamentul 1/2003¹⁰. Cu titlu subsidiar, MBTE arată că teoria unității economice nu permite o extindere a răspunderii în mod descendent, precum cea evocată de instanța de trimitere. În schimb, Sumal și guvernele italian și spaniol propun Curții să adopte o interpretare extensivă a teoriei unității economice, care să permită admiterea, în anumite condiții, a răspunderii filialei pentru prejudiciul rezultat din încălcarea normelor de concurență ale Uniunii săvârșită de societatea-mamă. Comisia a susținut inițial că, în cadrul aplicării în domeniul public a normelor de concurență, nu este posibil, în principiu, ca, în stadiul actual al jurisprudenței, să se extindă la o filială răspunderea pentru încălcările săvârșite de societatea-mamă, dat fiind că cea dintâi nu exercită o influență decisivă asupra comportamentului pe piață al celei de a doua, fără a exclude însă posibilitatea ca victima unor practici anticoncurențiale folosite de societatea-mamă să exercite o acțiune în despăgubire împotriva uneia dintre filiale, în cazul unei succesiuni între întreprinderi sau al unei reorganizări, în ipoteza în care între cele două entități există o continuitate economică, sau, în condițiile prevăzute de dreptul național aplicabil, atunci când societatea-mamă răspunzătoare nu dispune de active de natură să îndeplinească pretențiile de despăgubire ale reclamantului. În răspunsurile sale la întrebările adresate de Curte, Comisia și-a modificat poziția în parte, propunând să se răspundă la primele trei întrebări preliminare în sensul că articolul 101 TFUE nu se opune posibilității de a imputa filialei comportamentul ilicit al societății-mamă atunci când cele două societăți fac parte din aceeași întreprindere, iar instanța națională constată că comportamentul filialei este legat de un element constitutiv al încălcării sau, în orice caz, atunci când cele două societăți fac parte din aceeași întreprindere, iar obținerea direct de la societatea-mamă a reparării integrale a prejudiciului suferit de persoanele prejudiciate este imposibilă sau excesiv de dificilă.

22. În pofida caracterului inedit al întrebărilor preliminare adresate de Audiencia Provincial de Barcelona (Curtea Provincială din Barcelona), considerăm că acestea pot fi soluționate pe baza unor precizări aduse de jurisprudența privind noțiunea de „unitate economică”. Prin urmare, analiza trebuie să se întemeieze pe jurisprudența menționată.

1. Cu privire la noțiunea de întreprindere în dreptul Uniunii în domeniul concurenței și cu privire la „teoria unității economice”

23. În dreptul Uniunii, noțiunea de „întreprindere” are o semnificație și un conținut inerente reglementării în care se înscrie și diverselor obiective pe care reglementarea în cauză urmărește să le atingă. În dreptul concurenței, caracterul funcțional al noțiunii de „întreprindere” trebuie înțeles sub un dublu aspect.

¹⁰ Regulamentul (CE) nr. 1/2003 al Consiliului din 16 decembrie 2002 privind punerea în aplicare a normelor de concurență prevăzute la articolele 81 și 82 din tratat (JO 2003, L 1, p. 1, Ediție specială, 08/vol. 1, p. 167, rectificare în Ediție specială, 08/vol. 4, p. 269).

24. În primul rând, astfel cum a subliniat avocatul general Jacobs în Concluziile prezentate în cauzele conexe AOK Bundesverband și alții, noțiunea menționată „se referă la tipul de activitate desfășurată, iar nu la caracteristicile actorilor acestei activități”¹¹. Concurența este constituită și influențată de activități economice și, prin urmare, dreptul care urmărește să o protejeze poate fi pe deplin eficace numai dacă normele și interdicțiile pe care le prevede se aplică unor entități economice. Pentru acest motiv, articolele 101 și 102 TFUE se referă în termeni generali la „întreprinderi”, omițând orice referire la structura lor juridică. Dacă o activitate are caracter economic, entitățile care o desfășoară sunt supuse dispozițiilor acestor articole, independent de forma lor juridică sau de reglementarea și de modul de finanțare cărora le sunt supuse într-un anumit stat membru¹².

25. În al doilea rând, calificarea unei activități drept economică – și, prin urmare, a unei entități drept întreprindere – în vederea aplicării dreptului concurenței depinde de contextul examinat¹³. În mod similar, identificarea entităților care intră în sfera întreprinderii depinde de obiectul încălcării imputate¹⁴.

26. Având în vedere caracterul funcțional al noțiunii de „întreprindere” reținute de jurisprudență și lipsa de relevanță a formei juridice a entității care desfășoară activitatea economică, se poate considera că entități diferite și independente din punct de vedere juridic formează o singură întreprindere în cazul în care acestea acționează pe piață ca o singură „unitate economică”.

27. Teoria „unității economice” a fost elaborată în jurul anilor '70 și a fost utilizată de Curte atât pentru a exclude din domeniul de aplicare al interdicției prevăzute la actualul articol 101 TFUE acordurile intragrup¹⁵, cât și pentru a stabili, în cadrul unui grup de societăți, răspunderea pentru comportamentul anticoncurențial al unei filiale în sarcina societății-mamă, inițial în situații în care se invoca neкомпetența Comisiei în ceea ce privește sancționarea acesteia din urmă întrucât nu acționase direct în interiorul Comunității.

¹¹ C-264/01, C-306/01, C-354/01 și C-355/01, EU:C:2003:304, punctul 25 din Concluzii.

¹² A se vedea printre altele Hotărârea din 23 aprilie 1991, Höfner și Elser (C-41/90, EU:C:1991:161, punctul 21), Hotărârea din 17 februarie 1993, Poucet și Pistre (C-159/91 și C-160/91, EU:C:1993:63, punctul 17), Hotărârea din 22 ianuarie 2002, Cical (C-218/00, EU:C:2002:36, punctul 22), și Hotărârea din 1 iulie 2008, MOTOE (C-49/07, EU:C:2008:376, punctul 21).

¹³ A se vedea de exemplu Hotărârea din 1 iulie 2008, MOTOE (C-49/07, EU:C:2008:376, punctul 25).

¹⁴ A se vedea de exemplu Hotărârea din 6 martie 1974, Istituto Chemioterapico Italiano și Commercial Solvents/Comisia (6/73 și 7/73, EU:C:1974:18, punctul 41), în care noțiunea de întreprindere, pentru aplicarea actualului articol 102 TFUE, a fost aplicată numai acțiunii pe care cele două societăți incriminate o săvârșiseră în mod concertat față de o a treia societate care se aprovizionează de la ele; a se vedea de asemenea Hotărârea din 12 iulie 1984, Hydrotherm Gerätebau (170/83, EU:C:1984:271, punctul 11), în care Curtea arată că, în domeniul dreptului concurenței, noțiunea de întreprindere „trebuie să fie înțeleasă în sensul că desemnează o unitate economică din punctul de vedere al obiectului acordului”.

¹⁵ În Hotărârea din 31 octombrie 1974, Centrafarm și de Peijper (15/74, EU:C:1974:114, punctul 41), Curtea a precizat că nu fac obiectul acestei interdicții acordurile sau practicile concertate „între întreprinderi care fac parte din același grup în calitate de societate-mamă și de filială, atunci când formează o unitate economică în cadrul căreia filiala nu dispune de autonomie reală în determinarea comportamentului său pe piață”; a se vedea de asemenea Hotărârea din 11 aprilie 1989, Saeed Flugreisen și Silver Line Reisebüro (66/86, EU:C:1989:140, punctul 35), Hotărârea din 4 mai 1988, Bodson (30/87, EU:C:1988:225, punctul 19), și Hotărârea din 24 octombrie 1996, Viho/Comisia (C-73/95 P, EU:C:1996:405, punctele 15-17). În același sens, chiar dacă nu s-au referit la noțiunea de „unitate economică”, se pronunțaseră atât Curtea, în Hotărârea din 25 noiembrie 1971, Béguelin Import (22/71, EU:C:1971:113, punctele 7-9), întemeindu-se pe lipsa autonomiei economice a filialei, cât și Comisia, în Decizia 69/195/CEE din 18 iunie 1969 privind o cerere de atestare negativă (cazul IV/22548 – Christian & Nielsen), întemeindu-se pe lipsa concurenței între entitățile intragrup. A se vedea de asemenea, în ceea ce privește raporturile dintre beneficiar și intermediar, Hotărârea din 16 decembrie 1975, Suiker Unie și alții/Comisia (40/73-48/73, 50/73, 54/73-56/73, 111/73, 113/73 și 114/73, EU:C:1975:174, punctul 480), și, pentru aplicarea unei exceptări pe categorii de ajutoare în cazul unui acord în care una dintre părțile contractante era formată din mai multe întreprinderi autonome din punct de vedere juridic, Hotărârea din 12 iulie 1984, Hydrotherm Gerätebau (170/83, EU:C:1984:271, punctul 11).

28. În Hotărârea din 14 iulie 1972, Imperial Chemical Industries/Comisia¹⁶ (denumită în continuare „Hotărârea ICI”), Curtea a confirmat decizia prin care Comisia a sancționat societatea-mamă a grupului ICI, stabilită în afara Comunității, care, prevalându-se de puterea sa de direcție asupra filialelor sale cu sediul în Comunitate, reușise să determine aplicarea majorărilor de preț decise în cadrul unei practici concertate la care participase doar ea¹⁷. La obiecția formulată de această societate, potrivit căreia încălcarea trebuia imputată numai filialelor, Curtea a răspuns că faptul că filiala „are personalitate juridică distinctă de cea a societății-mamă nu este suficient pentru a înlătura posibilitatea ca acesteia din urmă să i se impute comportamentul celei dintâi [...] în special în cazul în care filiala, deși are personalitate juridică distinctă, nu își decide în mod autonom comportamentul pe piață, ci aplică în esență instrucțiunile care îi sunt date de societatea-mamă”¹⁸. Potrivit Curții, în asemenea cazuri era posibil ca societății-mamă să i se impute activitatea filialei în considerarea unității ansamblului format de astfel de entități distincte¹⁹.

29. Începând de la primele sale formulări, teoria unității economice a fost reafirmată constant de Curte, care a explicat și a precizat treptat atât domeniul de aplicare al acestei teorii – chiar și în afara contextului grupurilor de societăți²⁰ –, cât și condițiile de stabilire a existenței unei unități economice, clarificând în special faptul că o astfel de stabilire trebuie efectuată având în vedere legăturile economice, organizatorice și juridice care există între entitățile în cauză²¹, care variază de la caz la caz și nu pot fi enumerate în mod exhaustiv²². Aplicată în mod corespunzător de Comisie, teoria unității economice a devenit un element fundamental al activității de constatare și de sancționare a încălcărilor normelor de concurență ale Uniunii.

30. În prezența unei unități economice între entități care fac parte din același grup, jurisprudența a recunoscut, după cum s-a arătat, începând cu Hotărârea ICI, faptul că comportamentul anticoncurențial al filialei poate fi imputat societății-mamă, precum și răspunderea lor solidară pentru plata amenzii aferente, atât în cazul unui control direct, cât și în cazul în care, în cadrul grupului, controlul societății-mamă este exercitat prin intermediul unei societăți interpușe care deține la rândul său societatea care a săvârșit încălcarea²³.

¹⁶ 48/69, EU:C:1972:70.

¹⁷ A se vedea Hotărârea ICI, punctele 129-141. A se vedea în același sens Hotărârea din 14 iulie 1972, Geigy/Comisia (52/69, EU:C:1972:73, punctele 42-45), Hotărârea din 14 iulie 1972, Sandoz/Comisia (53/69, EU:C:1972:74, punctele 42-45), Hotărârea din 25 octombrie 1983, AEG-Telefunken/Comisia (107/82, EU:C:1983:293, punctul 49), și, în domeniul de aplicare al articolului 86 TCE (în prezent articolul 102 TFUE), Hotărârea din 6 martie 1974, Istituto Chemioterapico Italiano și Commercial Solvents/Comisia (6/73 și 7/73, EU:C:1974:18, punctele 36-41).

¹⁸ A se vedea Hotărârea ICI, punctele 132 și 133.

¹⁹ A se vedea Hotărârea ICI, punctul 135.

²⁰ A se vedea de exemplu Hotărârea din 16 noiembrie 2000, Metsä-Serla și alții/Comisia (C-294/98 P, EU:C:2000:632).

²¹ A se vedea în acest sens printre altele Hotărârea din 16 noiembrie 2000, Metsä-Serla și alții/Comisia (C-294/98 P, EU:C:2000:632, punctul 27), Hotărârea din 2 octombrie 2003, Aristrain/Comisia (C-196/99 P, EU:C:2003:529, punctul 96), Hotărârea din 28 iunie 2005, Dansk Rørindustri și alții/Comisia (C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P-C-208/02 P și C-213/02 P, EU:C:2005:408, punctul 117), și Hotărârea din 11 decembrie 2007, ETI și alții (C-280/06, EU:C:2007:775, punctul 49); a se vedea cel mai recent Hotărârea din 27 ianuarie 2021, The Goldman Sachs Group/Comisia (C-595/18 P, nepublicată, EU:C:2021:69, punctul 31 și jurisprudența citată, denumită în continuare „Hotărârea Goldman Sachs”). În acest context, deși prezența unor legături de capital între entitățile în cauză constituie un indiciu al existenței unei puteri de control asupra filialei, în special, după cum se va vedea, în cazul unor participării de 100 % sau de aproape 100 %, acestea nu sunt totuși o condiție necesară pentru a concluziona în sensul existenței unei unități economice; a se vedea Hotărârea din 16 noiembrie 2000, Metsä-Serla și alții/Comisia (C-294/98 P, EU:C:2000:632, punctul 36).

²² A se vedea printre altele Hotărârea din 9 septembrie 2015, Philips/Comisia (T-92/13, nepublicată, EU:T:2015:605, punctul 41 și jurisprudența citată), Hotărârea din 14 septembrie 2016, Ori Martin și SLM/Comisia (C-490/15 P și C-505/15 P, nepublicată, EU:C:2016:678, punctul 60 și jurisprudența citată), și Hotărârea din 12 iulie 2018, The Goldman Sachs Group/Comisia (T-419/14, EU:T:2018:445, punctul 82).

²³ A se vedea Hotărârea din 20 ianuarie 2011, General Química și alții/Comisia (C-90/09 P, EU:C:2011:21, punctul 88, denumită în continuare „Hotărârea General Química”).

31. În plus, în cazul în care societatea-mamă deține direct sau indirect totalitatea sau cvasitotalitatea capitalului filialei sale, Curtea a precizat, pe de o parte, că cea dintâi poate exercita o influență decisivă asupra comportamentului celei de a doua, de natură să o priveze pe aceasta din urmă de o reală autonomie de comportament pe piață²⁴, și, pe de altă parte, că există o prezumție relativă potrivit căreia societatea-mamă exercită efectiv o influență decisivă asupra comportamentului pe piață al filialei sale²⁵ (denumită în continuare „prezumția exercitării efective a unei influențe decisive”). În aceste condiții, pentru a se putea considera că cele două societăți răspund solidar pentru amenda aplicată, este suficient, așadar, să se dovedească de către Comisie că totalitatea sau cvasitotalitatea capitalului filialei este deținut de societatea-mamă, cu excepția cazului în care societatea-mamă, căreia îi revine obligația de a răsturna această prezumție, prezintă elemente de probă suficiente de natură să demonstreze că filiala acesteia se comportă în mod autonom pe piață²⁶. Presumția exercitării efective a unei influențe decisive este aplicată în mod sistematic de Comisie, iar domeniul său de aplicare a fost extins de Curte și la cazurile de control indirect, cel puțin în măsura în care un asemenea control este exercitat prin intermediul unui lanț neîntrerupt de participatii de 100 % (sau de aproape 100 %)²⁷, precum și, recent, la cazurile în care societatea-mamă, deși nu deține în totalitate sau în cvasitotalitate capitalul filialei, deține toate drepturile de vot asociate acțiunilor acesteia din urmă²⁸, precizând astfel că nu legăturile de capital în sine întemeiază prezumția menționată, ci gradul de control al societății-mamă asupra filialei sale²⁹. Deși este dificil de răsturnat, prezumția exercitării efective a unei influențe decisive nu are caracter absolut, în scopul asigurării unui echilibru între obiectivul de a sancționa comportamentele contrare normelor de concurență și de a preveni repetarea acestora și cerințele anumitor principii generale ale dreptului Uniunii, precum, în special, principiul prezumției de nevinovăție, principiul caracterului personal al pedepselor și principiul securității juridice³⁰.

2. Cu privire la temeiul răspunderii „ascendente” a societății-mamă pentru comportamentul anticoncurențial al filialei

32. În contextul descris mai sus, trebuie să se ridice problema temeiului juridic exact al răspunderii societății-mamă pentru comportamentul anticoncurențial al filialei sale, împreună cu care, în sensul dreptului concurenței, formează o singură unitate economică.

²⁴ A se vedea în acest sens Hotărârea ICI, punctele 136 și 137; a se vedea printre altele și Hotărârea din 10 septembrie 2009, Akzo Nobel și alții/Comisia (C-97/08 P, EU:C:2009:536, punctul 60, denumită în continuare „Hotărârea Akzo”), și, cel mai recent, Hotărârea Goldman Sachs, punctul 32.

²⁵ În acest sens, în prezența unei participatii directe de 100 % a societății-mamă în capitalul filialei, a se vedea Hotărârea din 25 octombrie 1983, AEG-Telefunken/Comisia (107/82, EU:C:1983:293, punctul 50), confirmată ulterior prin Hotărârea Akzo, punctul 60. În același sens, a se vedea cel mai recent Hotărârea Goldman Sachs, punctul 32. Începând cu Hotărârea din 29 septembrie 2011, Elf Aquitaine/Comisia (C-521/09 P, EU:C:2011:620, punctul 63), Curtea a recunoscut aplicabilitatea prezumției exercitării efective a unei influențe decisive și în cazul unor participatii cu puțin sub 100 % (în speță o participatie de 98 %).

²⁶ A se vedea cel mai recent Hotărârea Goldman Sachs, punctul 32 și jurisprudența citată.

²⁷ A se vedea Hotărârea General Química, punctul 88.

²⁸ A se vedea Hotărârea Goldman Sachs, punctul 35, care a confirmat în această privință Hotărârea din 12 iulie 2018, The Goldman Sachs Group/Comisia (T-419/14, EU:T:2018:445).

²⁹ A se vedea Hotărârea Goldman Sachs, punctul 35.

³⁰ A se vedea Hotărârea din 29 septembrie 2011, Elf Aquitaine/Comisia (C-521/09 P, EU:C:2011:620, punctul 59), și, cel mai recent, Hotărârea Goldman Sachs, punctul 38. De altfel, reiese dintr-o jurisprudență constantă că prezumția exercitării unei influențe decisive nu încalcă dreptul la prezumția de nevinovăție, în sensul că, pe de o parte, nu conduce la o prezumție de culpabilitate a vreuneia dintre aceste societăți (a se vedea Hotărârea din 26 ianuarie 2017, Villeroy & Boch/Comisia, C-625/13 P, EU:C:2017:52, punctul 149 și jurisprudența citată) și, pe de altă parte, prezumția exercitării unei influențe decisive nu are caracter absolut (a se vedea Hotărârea din 19 iunie 2014, FLS Plast/Comisia, C-243/12 P, EU:C:2014:2006, punctul 27 și jurisprudența citată). Curtea a precizat de asemenea că faptul că este dificil să se facă proba contrară necesară pentru a răsturna prezumția exercitării efective a unei influențe decisive nu înseamnă în sine că această prezumție este de fapt absolută (a se vedea în acest sens Hotărârea din 16 iunie 2016, Evonik Degussa și AlzChem/Comisia, C-155/14 P, EU:C:2016:446, punctul 44 și jurisprudența citată).

33. La o primă examinare a jurisprudenței, două răspunsuri par, în principiu, posibile.

34. Pe de o parte, în hotărârile Curții se regăsesc mai multe pasaje din care pare să reiasă că factorul relevant pentru stabilirea în sarcina societății-mamă a răspunderii pentru comportamentul anticoncurențial al filialei este exercitarea de către cea dintâi a unei influențe decisive asupra celei de a doua, căreia îi corespunde lipsa autonomiei de comportament pe piață a acesteia din urmă, care se limitează în esență să urmeze instrucțiunile care îi sunt date din amonte. Potrivit unei formulări consacrate, utilizată în esență neschimbată în numeroase hotărâri ale Curții și ale Tribunalului, începând cu Hotărârea AEG, „comportamentul unei filiale poate fi imputat societății-mamă în special atunci când, deși are personalitate juridică distinctă, această filială nu își decide în mod autonom comportamentul pe piață, ci aplică în esență instrucțiunile care îi sunt date de societatea-mamă”³¹. În această perspectivă, societatea-mamă căreia i s-a imputat comportamentul ilicit a filialei sale este sancționată personal pentru o încălcare a normelor de concurență ale Uniunii pe care se consideră că a săvârșit-o ea însăși ca urmare a influenței decisive pe care o exercita asupra filialei și care îi permitea să stabilească comportamentul acesteia din urmă pe piață³².

35. Pe de altă parte, în jurisprudență se regăsesc de asemenea mai multe elemente care pledează în sensul de a considera că însăși existența unei unități economice determină răspunderea societății-mamă pentru comportamentele anticoncurențiale ale filialei. Curtea a subliniat în mai multe rânduri că, pentru aplicarea normelor de concurență, separarea formală dintre două entități, rezultată din personalitatea lor juridică distinctă, nu exclude caracterul unitar al comportamentului lor pe piață³³ și, prin urmare, că acestea formează o unitate economică, și anume o singură întreprindere. Deși noțiunea funcțională de întreprindere nu impune ca unitatea economică să aibă ea însăși personalitate juridică³⁴, jurisprudența îi recunoaște totuși un fel de subiectivitate distinctă și autonomă în raport cu cea a entităților care o formează, care se suprapune cu personalitatea juridică pe care o au eventual aceste entități. Astfel, începând cu Hotărârea Akzo, Curtea nu a ezitat să definească unitatea economică drept o „entitate” în măsură să încalce normele de concurență și „să răspundă pentru încălcarea respectivă”³⁵. În perspectiva descrisă anterior, factorul relevant pentru stabilirea răspunderii societății-mamă pentru comportamentul anticoncurențial al filialei ar fi, așadar, comportamentul lor unitar pe piață³⁶, care agregă într-o unitate economică unică mai multe entități independente din punct de vedere juridic.

36. Arătăm deja că adoptarea uneia dintre cele două perspective diferite menționate la punctele precedente condiționează soluționarea chestiunii supuse examinării Curții în prezenta cauză.

³¹ A se vedea printre altele Hotărârea Akzo, punctul 58 și jurisprudența citată, Hotărârea din 19 iulie 2012, Alliance One International și Standard Commercial Tobacco/Comisia (C-628/10 P și C-14/11 P, EU:C:2012:479, punctul 43), Hotărârea din 11 iulie 2013, Comisia/Stichting Administratiekantoort Portielje (C-440/11 P, EU:C:2013:514, punctul 38), și Hotărârea din 5 martie 2015, Comisia/Eni și Versalis și Eni/Comisia (C-93/13 P și C-123/13 P, EU:C:2015:150, punctul 40).

³² A se vedea Hotărârea din 27 aprilie 2017, Akzo Nobel și alții/Comisia (C-516/15 P, EU:C:2017:314, punctul 56 și jurisprudența citată).

³³ A se vedea Hotărârea ICI, punctul 140. A se vedea în același sens Hotărârea din 14 decembrie 2006, Confederación Española de Empresarios de Estaciones de Servicio (C-217/05, EU:C:2006:784, punctul 41).

³⁴ A se vedea Hotărârea din 28 iunie 2005, Dansk Rørindustri și alții/Comisia (C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P-C-208/02 P și C-213/02 P, EU:C:2005:408, punctul 113).

³⁵ A se vedea Hotărârea Akzo, punctul 56. În același sens, a se vedea mai recent, printre altele, Hotărârea Akzo Nobel și alții/Comisia (C-516/15 P, EU:C:2017:314, punctul 49).

³⁶ A se vedea în acest sens Hotărârea din 14 decembrie 2006, Confederación Española de Empresarios de Estaciones de Servicio (C-217/05, EU:C:2006:784, punctul 41).

37. Astfel, în cazul în care temeiul răspunderii societății-mamă pentru comportamentul anticoncurențial al filialei este influența decisivă pe care cea dintâi a exercitat-o asupra celei de a doua, se recunoaște implicit că un asemenea comportament este imputabil într-o anumită măsură societății-mamă, nu în sensul că ea a participat direct la acesta, fiind indiscutabil posibil ca situația să nu fie aceasta³⁷, ci în sensul că a făcut posibil comportamentul respectiv fie printr-o influență activă asupra acestuia, fie prin omiterea exercitării atribuțiilor sale de conducere și de control. În cazul în care se alege această perspectivă, nu ar trebui să existe nicio posibilitate de a stabili răspunderea filialei pentru comportamentul anticoncurențial al societății-mamă întrucât cea dintâi nu exercită, prin definiție, o influență decisivă asupra celei de a doua.

38. În sens invers, în cazul în care temeiul răspunderii solidare a societății-mamă și a filialei este unitatea economică ce acționează pe piață ca o singură întreprindere, nu există motive logice pentru a exclude posibilitatea ca răspunderea să fie stabilită nu numai urmând un proces ascendent, astfel cum s-a întâmplat în cauzele soluționate de Curte până în prezent, ci și urmând un proces descendent. Dacă răspunderea solidară se întemeiază pe unitatea de acțiune pe piață, toate părțile care formează această unitate vor putea, în anumite condiții, să fie chemate să răspundă pentru comportamentul anticoncurențial adoptat efectiv de una dintre ele.

39. Alegerea între cele două perspective este complicată de faptul că, în cadrul aplicării normelor de concurență în domeniul dreptului public („public enforcement”), având în vedere caracterul aproape penal al sancțiunilor aplicate, intră în joc anumite principii fundamentale, în primul rând principiul răspunderii personale și corolarul acestuia potrivit căruia aplicarea unei sancțiuni și stabilirea răspunderii presupun culpa (*nulla poena sine culpa*)³⁸. Identificarea temeiului juridic al răspunderii solidare a societății-mamă și a filialei pentru comportamentele anticoncurențiale ale acestora din urmă va trebui, așadar, să țină seama de necesitatea respectării acestui principiu.

40. Pentru motivele pe care le vom prezenta în continuare, considerăm că Curtea ar trebui să urmeze a doua dintre perspectivele prezentate mai sus, care, după cum s-a văzut și astfel cum vom arăta mai pe larg în continuare, a fost deja reținută în mare măsură de jurisprudență.

41. În această privință este util să se aibă în vedere semnificația noțiunii de „influență decisivă” și rolul care îi este atribuit acesteia în economia raționamentului care a condus jurisprudența la recunoașterea faptului că societății-mamă i se poate imputa comportamentul anticoncurențial al filialei.

42. După cum s-a arătat, pentru angajarea răspunderii societății-mamă, Comisiei îi revine sarcina de a constata că aceasta din urmă este în măsură să exercite o influență decisivă asupra comportamentului filialei și că influența respectivă a fost exercitată efectiv³⁹, cu excepția cazului în care se invocă prezumția relativă menționată la punctul 31 din prezentele concluzii.

³⁷ A se vedea printre altele Hotărârea Akzo, punctul 59.

³⁸ Pentru o analiză a raporturilor dintre noțiunea de întreprindere ca unitate economică și principiul răspunderii personale, a se vedea printre altele Concluziile avocatului general Mengozzi prezentate în cauzele conexe Comisia/Siemens Österreich și alții și Siemens Transmission & Distribution și alții/Comisia (C-231/11 P-C-233/11 P, EU:C:2013:578, punctele 74-82 și trimiterile conținute în acestea).

³⁹ A se vedea printre altele Hotărârea din 26 septembrie 2013, El du Pont de Nemours/Comisia (C-172/12 P, nepublicată, EU:C:2013:601, punctul 44 și jurisprudența citată), Hotărârea din 26 septembrie 2013, The Dow Chemical Company/Comisia (C-179/12 P, nepublicată, EU:C:2013:605, punctul 55 și jurisprudența citată), și Hotărârea din 9 septembrie 2015, Toshiba/Comisia (T-104/13, EU:T:2015:610, punctul 95 și jurisprudența citată).

43. În acest scop, nu este necesar să se facă dovada unei relații de „influență specifică” ce privește, direct sau indirect, comportamentul ilicit. Răspunderea societății-mamă nu numai că nu depinde de constatarea implicării personale a acesteia în săvârșirea încălcării⁴⁰, dar nu depinde nici de demonstrarea exercitării unei influențe decisive asupra comportamentelor filialei calificate drept contrare dreptului concurenței. Nu este necesar nici să fi fost adoptate instrucțiuni specifice în ceea ce privește comportamentul incriminat⁴¹, nici ca societatea-mamă să se fi abținut să își exercite în mod corespunzător atribuțiile de conducere și de control pentru a evita un asemenea comportament⁴². Pe de altă parte, analiza existenței unei influențe decisive nu trebuie apreciată numai pe baza elementelor care se raportează la politica comercială *stricto sensu* a filialei pe piață⁴³, astfel încât nu este necesar să se constate o implicare a societății-mamă în administrarea comercială a filialei⁴⁴. După cum a arătat avocata generală Kokott în Concluziile prezentate în cauza în care s-a pronunțat Hotărârea Akzo⁴⁵, o politică comercială unitară poate să rezulte de asemenea indirect, din totalitatea legăturilor economice și juridice dintre societatea-mamă și filialele sale – pe care Curtea le-a luat tot mai mult în considerare în evoluția jurisprudenței –, influența societății-mamă asupra filialelor sale în ceea ce privește, de exemplu, strategia întreprinderii, politica întreprinderii, proiectele de exploatare, investițiile, capacitățile și resursele financiare putând avea efecte în mod indirect asupra comportamentului pe piață al filialelor și al întregului grup⁴⁶. Ceea ce tocmai am arătat include și situațiile de control total sau aproape total, în care, așa cum s-a văzut, se aplică prezumția exercitării unei influențe decisive⁴⁷. Deși este adevărat că societatea-mamă poate să răstoarne această prezumție prezentând elemente de probă susceptibile să demonstreze că nu stabilește politica comercială pe piață a filialei în cauză, în realitate este extrem de dificil să se aducă o asemenea dovadă⁴⁸ – chiar și în situația în care prezumția rămâne în limite acceptabile⁴⁹ –, astfel încât, în cazul deținerii tuturor sau aproape a tuturor acțiunilor, în fapt, societatea-mamă va fi aproape sigur chemată să răspundă pentru comportamentul anticoncurențial al filialei.

44. Din considerațiile care precedă reiese că, pentru stabilirea în sarcina societății-mamă a răspunderii pentru comportamentul anticoncurențial al filialei aflate sub influența sa decisivă, ceea ce interesează este „relația generală” dintre acestea, în calitate de entități juridice care formează o întreprindere unică în sensul dreptului concurenței⁵⁰. Pe scurt, astfel cum a observat

⁴⁰ A se vedea Hotărârea Akzo, punctul 59.

⁴¹ Deja în Hotărârea ICI, menționând instrucțiunile date filialei de societatea-mamă, Curtea se referea mai mult la existența unei puteri generale de control din partea primei, căreia îi corespundea lipsa de autonomie pe piață a celei de a doua, decât la existența unor instrucțiuni specifice având ca obiect comportamentele anticoncurențiale. A se vedea printre altele Hotărârea din 14 septembrie 2016, Ori Martin și SLM/Comisia (C-490/15 P și C-505/15 P, nepublicată, EU:C:2016:678, punctul 60 și jurisprudența citată), și Hotărârea din 12 iulie 2018, The Goldman Sachs Group/Comisia (T-419/14, EU:T:2018:445, punctul 83).

⁴² Astfel cum a subliniat avocata generală Kokott în Concluziile prezentate în cauza Akzo Nobel și alții/Comisia (C-97/08 P, EU:C:2009:262, punctul 91), existența unei influențe decisive se poate constata și atunci când societatea-mamă „nu face uz de drepturi concrete de codecizie și când se abține să dea instrucțiuni sau directive concrete cu privire la anumite elemente ale politicii comerciale”.

⁴³ A se vedea în acest sens Hotărârea din 15 iulie 2015, HIT Groep/Comisia (T-436/10, EU:T:2015:514, punctul 127 și jurisprudența citată), și Hotărârea din 12 iulie 2018, The Goldman Sachs Group/Comisia (T-419/14, EU:T:2018:445, punctul 152); a se vedea de asemenea Concluziile avocatei generale Kokott prezentate în cauza Akzo Nobel și alții/Comisia (C-97/08 P, EU:C:2009:262, punctul 87).

⁴⁴ A se vedea Hotărârea din 12 iulie 2018, The Goldman Sachs Group/Comisia (T-419/14, EU:T:2018:445, punctul 152).

⁴⁵ C-97/08 P, EU:C:2009:262, punctul 91.

⁴⁶ Pentru o aplicare în acest sens, a se vedea Hotărârea din 8 mai 2013, Eni/Comisia (C-508/11 P, EU:C:2013:289, punctul 64).

⁴⁷ A se vedea punctul 31 din prezentele concluzii.

⁴⁸ Până în prezent, aplicarea prezumției exercitării efective a unei influențe decisive a fost respinsă de instanțele Uniunii numai pentru motive întemeiate pe lipsa motivării, înlăturând elementele de probă contrare prezentate de societățile în cauză (a se vedea Hotărârea din 29 septembrie 2011, Elf Aquitaine/Comisia, C-521/09 P, EU:C:2011:620, punctele 144-171, și Hotărârea din 16 iunie 2011, L’Air liquide/Comisia, T-185/06, EU:T:2011:275), sau pe nerespectarea principiului egalității de tratament (a se vedea Hotărârea din 27 octombrie 2010, Alliance One International și alții/Comisia, T-24/05, EU:T:2010:453).

⁴⁹ A se vedea nota de subsol 30 din prezentele concluzii.

⁵⁰ A se vedea în acest sens Concluziile avocatei generale Kokott prezentate în cauza Akzo Nobel și alții/Comisia (C-97/08 P, EU:C:2009:262, punctul 94).

avocata generală Kokott în Concluziile prezentate în cauza în care s-a pronunțat Hotărârea Akzo, aspectul decisiv este „dacă, pe baza intensității influenței sale, societatea-mamă poate orienta comportamentul filialei sale într-o asemenea măsură încât ambele să fie considerate o entitate economică unică”⁵¹. Această concluzie este confirmată expres în jurisprudența Curții, care a precizat în mai multe rânduri că, în prezența unei asemenea entități economice unice, nu neapărat o relație de instigare privind încălcarea între societatea-mamă și filiala sa, nici, *a fortiori*, o implicare a celei dintâi în respectiva încălcare, ci faptul că societățile respective constituie o singură întreprindere permite Comisiei să adreseze societății-mamă decizia prin care se aplică amenzi⁵².

45. Rezultă că temeiul răspunderii societății-mamă pentru comportamentul anticoncurențial al filialei sale se regăsește în unitatea de acțiune economică a acestor subiecte, cu alte cuvinte, în existența unei singure unități economice.

46. Întrucât un asemenea temei este absolut independent de vreo culpă a societății-mamă⁵³, singurul mod de a-l concilia cu principiul răspunderii personale este să se considere că acest principiu operează la nivelul întreprinderii în sensul dreptului concurenței, adică la nivelul entității economice care a săvârșit cu vinovăție o încălcare⁵⁴. O asemenea entitate, în calitate de operator economic ce acționează în mod unitar pe piață, răspunde pentru faptul că una dintre componentele sale a acționat într-un mod care încalcă normele privind protecția concurenței⁵⁵. Totuși, întrucât o asemenea entitate nu are personalitate juridică, încălcarea normelor de concurență trebuie imputată uneia sau, în solidar, mai multor entități cărora li se vor putea aplica amenzi⁵⁶. Astfel, deși normele de concurență ale Uniunii se adresează întreprinderilor și le sunt imediat aplicabile, indiferent de organizarea și de forma lor juridică, rezultă totuși din necesitatea

⁵¹ A se vedea Concluziile avocatei generale Kokott prezentate în cauza Akzo Nobel și alții/Comisia (C-97/08 P, EU:C:2009:262, punctul 93); a se vedea în acest sens Hotărârea din 2 februarie 2012, EI du Pont de Nemours și alții/Comisia (T-76/08, nepublicată, EU:T:2012:46, punctul 62), și Hotărârea din 12 iulie 2018, Fujikura/Comisia (T-451/14, nepublicată, EU:T:2018:452, punctul 48).

⁵² A se vedea printre altele Hotărârea din 29 septembrie 2011, Elf Aquitaine/Comisia (C-521/09 P, EU:C:2011:620, punctul 88), Hotărârea din 14 septembrie 2016, Ori Martin și SLM/Comisia (C-490/15 P și C-505/15 P, nepublicată, EU:C:2016:678, punctul 60), și Hotărârea din 30 septembrie 2009, Arkema/Comisia (T-168/05, nepublicată, EU:T:2009:367, punctul 77).

⁵³ În cele din urmă, astfel cum corect a afirmat guvernul italian, dacă ne-am întemeia pe culpa concurentă a societății-mamă și a filialei, nici nu ar fi necesar să se facă referire la noțiunea de unitate economică pentru a imputa celei dintâi comportamentul anticoncurențial al celei de a doua.

⁵⁴ În mod explicit în acest sens, a se vedea Hotărârea din 10 aprilie 2014, Comisia/Siemens Österreich și alții și Siemens Transmission & Distribution și alții/Comisia (C-231/11 P-C-233/11 P, EU:C:2014:256, punctul 56). În Concluziile prezentate în cauza Akzo, avocata generală Kokott a exprimat această idee în termeni deosebit de clari: „[f]aptul că societatea-mamă a unui grup de întreprinderi, care exercită o influență decisivă asupra filialelor sale, poate fi considerată răspunzătoare în solidar pentru încălcările normelor privind înțelegerile săvârșite de acestea nu reprezintă nicidecum o excepție de la principiul răspunderii personale, ci este tocmai o expresie a acestui principiu, deoarece societatea-mamă și filialele care se află sub influența decisivă a acesteia formează împreună o întreprindere unică în sensul dreptului concurenței, pentru care sunt răspunzătoare” (a se vedea punctul 97). În plus, potrivit avocatei generale Kokott, răspunderea societății-mamă nu are nimic în comun nici cu răspunderea independentă de culpă, întrucât societatea-mamă este una dintre entitățile juridice ale întreprinderii care a săvârșit cu vinovăție o încălcare a dreptului concurenței: „[m]ai simplu, s-ar putea spune că aceasta (împreună cu toate filialele aflate sub influența sa decisivă) este personificarea juridică a întreprinderii care a încălcat cu vinovăție normele de concurență” (a se vedea punctul 98).

⁵⁵ A se vedea în acest sens Hotărârea Akzo, punctul 56; a se vedea de asemenea printre altele Hotărârea din 29 martie 2011, ArcelorMittal Luxembourg/Comisia și Comisia/ArcelorMittal Luxembourg și alții (C-201/09 P și C-216/09 P, EU:C:2011:190, punctul 95), Hotărârea din 5 martie 2015, Comisia/Eni și Versalis și Eni/Comisia (C-93/13 P și C-123/13 P, EU:C:2015:150), și Hotărârea din 27 aprilie 2017, Akzo Nobel și alții/Comisia (C-516/15 P, EU:C:2017:314, punctul 49). Arătăm totuși că, la punctul 77 din Hotărârea Akzo, deși confirmă că dreptul Uniunii în domeniul concurenței se întemeiază pe principiul răspunderii personale a entității economice care a săvârșit încălcarea, Curtea, respingând argumentul recurentei potrivit căruia s-ar angaja o răspundere independentă de culpă în privința societății-mamă, precizează că, „chiar dacă societatea-mamă nu participă direct la încălcare, într-o astfel de ipoteză, aceasta exercită o influență decisivă asupra filialelor care au participat la încălcarea respectivă”.

⁵⁶ A se vedea Hotărârea Akzo, punctul 57, precum și, printre altele, Hotărârea din 5 martie 2015, Comisia/Eni și Versalis și Eni/Comisia (C-93/13 P și C-123/13 P, EU:C:2015:150, punctul 89).

efectivității aplicării normelor menționate că decizia Comisiei de limitare și de sancționare a încălcării acestora trebuie să fie adresată unor entități-persoane, în raport cu care se poate acționa în scopuri de executare pentru a obține plata amenzii în cauză⁵⁷.

47. Trebuie să se arate de asemenea că, deși, astfel cum a fost interpretată mai sus, teoria unității economice permite atribuirea răspunderii pentru încălcarea normelor de concurență întreprinderii în calitate de entitate unitară, făcând, așadar, ca o viziune economică în privința relațiilor dintre membrii unui grup de societăți să prevaleze asupra unei viziuni pur juridice – potrivit căreia fiecare societate constituie o persoană distinctă care răspunde numai pentru acțiunile sau inacțiunile sale –, această teorie păstrează totuși un echilibru între înlăturarea protecției personalității juridice pe care o asemenea viziune o implică în mod necesar și respectarea drepturilor entităților care formează întreprinderea⁵⁸. În această perspectivă, întemeindu-se pe noțiunea funcțională de întreprindere în dreptul concurenței, Curtea a respins ca vădit nefondate criticile privind teoria unității economice bazate pe pretinsul conflict cu principiile autonomiei persoanelor juridice și răspunderii limitate a societăților pe acțiuni⁵⁹. În plus, adăugăm, pe de o parte, că principiul autonomiei persoanelor juridice nu este imperativ și coexistă, în ordinile juridice ale statelor membre și în domeniul internațional⁶⁰, cu ideea de unitate economică a grupului și, pe de altă parte, că există diverse teorii care se întemeiază pe înlăturarea protecției personalității juridice în scopul de a angaja „răspunderea comercială” în privința membrilor unui grup de societăți, precum și orientări doctrinare care pledează în favoarea respingerii răspunderii limitate în cadrul grupurilor de societăți⁶¹.

3. De la teoria unității economice la răspunderea „descendentă” a filialei pentru comportamentul anticoncurențial al societății-mamă

48. Unitatea de acțiune pe piață a mai multor întreprinderi și influența decisivă a societății-mamă devin, în interpretarea propusă mai sus a teoriei unității economice, nu două temeuri alternative ale răspunderii societății-mamă, ci două etape necesare în mod logic în procesul de stabilire a răspunderii pentru un comportament anticoncurențial.

49. Prima etapă constă în stabilirea influenței decisive a societății-mamă asupra filialelor sale. A doua etapă, subsecventă, constă în identificarea unei singure unități economice. Influența decisivă este o condiție necesară pentru existența unei unități economice, și anume a unei singure întreprinderi în sens funcțional.

50. Aceste două etape sunt urmate de o a treia: stabilirea obligațiilor privind respectarea normelor de concurență și a răspunderii pentru încălcarea lor cu vinovăție în sarcina întreprinderii unice astfel identificate, care rezultă din mai multe entități juridice distincte.

⁵⁷ A se vedea Concluziile avocatului general Mengozzi prezentate în cauzele conexe Comisia/Siemens Österreich și alții și Siemens Transmission & Distribution și alții/Comisia (C-231/11 P-C-233/11 P, EU:C:2013:578, punctul 78 și trimiterile conținute în acesta); a se vedea de asemenea Hotărârea din 12 decembrie 2007, Akzo Nobel și alții/Comisia (T-112/05, EU:T:2007:381, punctul 59).

⁵⁸ În procedurile privind încălcarea normelor de concurență, autonomia persoanelor juridice care formează unitatea economică este respectată atât în ceea ce privește exercitarea dreptului la apărare (trimiterea comunicării privind obiecțiunile, posibilitatea de a prezenta observații, audierea, dreptul la o cale de atac jurisdicțională), cât și în ceea ce privește stabilirea amenzii.

⁵⁹ A se vedea Hotărârea din 8 mai 2013, Eni/Comisia (C-508/11 P, EU:C:2013:289, punctele 81 și 82).

⁶⁰ A se vedea discuțiile referitoare la un proiect de tratat al Organizației Națiunilor Unite privind răspunderea grupurilor de societăți pentru încălcarea drepturilor omului (care pot fi consultate la adresa <https://www.littler.com/publication-press/publication/united-nations-further-deliberates-treaty-seeking-impose-corporate>).

⁶¹ Pentru o analiză a acestor orientări, a se vedea Petrin, M., și Choudhury, B., „Group Company Liability”, *European Business Organization Law Review*, 2018, p. 771 și următoarele.

51. Ultima etapă constă în stabilirea concretă a răspunderii pentru încălcarea săvârșită de întreprindere în sarcina entităților individuale care o formează și care, având personalitate juridică, pot face obiectul imputării unei astfel de răspunderi și pot suporta consecințele financiare aferente acesteia.

52. În acest model de interpretare a unității economice nu există motive logice pentru a exclude posibilitatea ca stabilirea răspunderii să opereze nu numai în sens „ascendent” (de la filială la societatea-mamă), ci și în sens „descendent” (de la societatea-mamă la filială).

53. Deși până în prezent jurisprudența nu a recunoscut încă o asemenea posibilitate, se pot totuși găsi câteva indicii în acest sens. Astfel, unele hotărâri ale Tribunalului, printre care recenta Hotărâre Biogaran/Comisia, la care face referire instanța de trimitere, par a fi avut în vedere admisibilitatea stabilirii răspunderii în sens descendent, în lumina noțiunii de „unitate economică”⁶². Mai precis, în Hotărârea Biogaran, împotriva căreia este pendinte un recurs în fața Curții⁶³, Tribunalul a apreciat că Comisia putea să considere că filiala și societatea-mamă erau răspunzătoare în solidar pentru încălcarea reproșată, rezultată în parte din comportamentul celei dintâi și în parte din comportamentul celei de a doua, în pofida faptului că filiala invocase necunoașterea de către ea a actelor societății-mamă⁶⁴. Tribunalul a considerat că răspunderea solidară se justifica deoarece manevrele fiecăreia contribuiseră la realizarea încălcării⁶⁵ și că, dacă Comisia ar fi trebuit să probeze cunoașterea de către filială a manevrelor societății-mamă pentru ca încălcarea să fie imputată grupului, noțiunea de unitate economică ar fi fost afectată de aceasta⁶⁶. Condiția ca tuturor componentelor unei întreprinderi să le fie imputate diferite comportamente ilicite care constituie ansamblul unei înțelegeri este îndeplinită, potrivit Tribunalului, din moment ce fiecare componentă a întreprinderii a contribuit la punerea în aplicare a înțelegerii, chiar și în mod subordonat, accesoriu sau pasiv⁶⁷. Este interesant, pe de altă parte, să arătăm că Tribunalul a considerat că, în aceste condiții, Comisia nu a stabilit în sarcina filialei răspunderea pentru comportamentul anticoncurențial al societății-mamă, ci a imputat ansamblul comportamentelor fiecăreia dintre aceste entități unității economice din care ele făceau parte⁶⁸.

⁶² Hotărârea din 12 decembrie 2018, T-677/14, EU:T:2018:910 (denumită în continuare „Hotărârea Biogaran”). A se vedea de asemenea Hotărârea din 11 martie 1999, Unimétal/Comisia (T-145/94, EU:T:1999:49, punctele 601-606), în care Tribunalul a considerat legitimă majorarea amenzii aplicate unei filiale în considerarea comportamentului societății-mamă (totuși, în speță, filiala fusese considerată autorul și beneficiarul principal al încălcărilor săvârșite). În același sens pledează unele hotărâri ale Tribunalului și ale Curții referitoare la încălcări repetate, în care s-a admis posibilitatea de a stabili în sarcina unei filiale consecințele unui comportament anticoncurențial din trecut al unei alte filiale care făcea parte din același grup și pentru care, în temeiul noțiunii de unitate economică, societatea-mamă ar fi putut fi considerată răspunzătoare în solidar. A se vedea Hotărârea din 30 septembrie 2003, Michelin/Comisia (T-203/01, EU:T:2003:250, punctul 290), și Hotărârea din 5 martie 2015, Comisia/Eni și Versalis și Eni/Comisia (C-93/13 P și C-123/13 P, EU:C:2015:150, punctul 92).

⁶³ Cauza C-207/19 P.

⁶⁴ A se vedea Hotărârea Biogaran, punctul 217. La punctul 218, Tribunalul a precizat că, deși este posibil să se stabilească în sarcina unei societăți-mamă răspunderea pentru o încălcare săvârșită de filiala sa și, în consecință, să se stabilească în sarcina celor două societăți răspunderea în solidar pentru încălcarea săvârșită de întreprinderea pe care ele o constituie, fără a fi încălcat principiul răspunderii personale, o asemenea stabilire este posibilă *a fortiori* atunci când încălcarea săvârșită de entitatea economică pe care o constituie o societate-mamă și filiala sa rezultă din concursul comportamentelor acestor două societăți.

⁶⁵ A se vedea Hotărârea Biogaran, punctul 220. În speță, era vorba, pe de o parte, despre un acord amiabil ilicit încheiat între societatea-mamă, holding al unui grup farmaceutic, și o societate producătoare de medicamente generice, având ca obiect blocarea producției și a comercializării unui medicament generic pe care cea dintâi îl considera că încalcă un brevet pe care îl deținea și, pe de altă parte, despre un acord încheiat între filială și aceeași societate terță având ca obiect transferul de către aceasta din urmă a trei dosare ale unor produse și a unei autorizații de introducere pe piață a unui produs farmaceutic în schimbul plății unei sume de bani. Comisia a considerat în esență că acest din urmă acord constituia un stimulente suplimentar pentru ca societatea terță să renunțe la producerea medicamentului generic considerat că încalcă brevetul în cauză. Arătăm, pe de altă parte, că filiala nu era activă pe piața medicamentului comercializat de grup farmaceutic pe baza acestui brevet.

⁶⁶ A se vedea Hotărârea Biogaran, punctul 225.

⁶⁷ A se vedea Hotărârea Biogaran, punctul 225.

⁶⁸ A se vedea Hotărârea Biogaran, punctele 209, 222 și 227.

4. Condițiile pentru recunoașterea răspunderii solidară a filialei pentru comportamentul anticoncurențial al societății-mamă

54. Ce condiții trebuie îndeplinite pentru a se putea imputa în solidar societății-mamă și filialei comportamentul anticoncurențial al celei dintâi?

55. Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie să se facă referire încă o dată la noțiunea funcțională de întreprindere, care include entități distincte din punct de vedere juridic și care acționează în mod unitar pe piața pe care se comportă ca o singură entitate economică.

56. Atunci când este vorba despre constatarea unui asemenea comportament unitar pe piață pentru a se putea imputa societății-mamă comportamentul anticoncurențial al filialei, singurul element relevant este exercitarea de către cea dintâi a unei influențe decisive asupra politicii comerciale a celei de a doua. În schimb, în cazul în care este vorba despre a se imputa filialelor comportamentul anticoncurențial al societății-mamă (mai exact despre a se imputa un astfel de comportament unității economice din care ele fac parte și despre a se declara răspunderea solidară a acestora pentru comportamentul respectiv), este de asemenea necesar ca aceste filiale să fi participat la activitatea economică a întreprinderii conduse de societatea-mamă care a săvârșit efectiv încălcarea.

57. Cu alte cuvinte, în cazul răspunderii ascendente, situație în care filialele adoptă un comportament anticoncurențial în cadrul general al puterii de influență a societății-mamă, această putere este suficientă fie pentru a identifica o unitate economică, fie pentru a justifica răspunderea solidară a societății-mamă. Invers, în cazul răspunderii descendente, în care societatea-mamă săvârșește încălcarea, caracterul unitar al activității economice va rezulta – pe lângă influența decisivă exercitată de cea dintâi – din faptul că activitatea filialei este, într-o anumită măsură, necesară pentru realizarea comportamentului anticoncurențial (de exemplu pentru că filiala vinde bunurile care fac obiectul înțelegerii)⁶⁹. Întrucât noțiunea funcțională de întreprindere ca unitate economică privește atitudinea concretă pe piață a mai multor entități juridice, limitele exacte ale acesteia trebuie definite tocmai prin referire la activitățile economice pe care astfel de entități le desfășoară și la rolul lor în cadrul grupului de societăți: pe de o parte, influența decisivă exercitată de societatea-mamă, pe de altă parte, activitatea filialei sau a filialelor, care este necesară în mod obiectiv pentru a concretiza practica anticoncurențială.

58. Așadar, în situația în care o filială, inclusiv în cazul unei participații de 100 % sau de aproape 100 %, desfășoară o activitate care nu are legătură cu domeniul economic în care societatea care o deține a adoptat comportamentele anticoncurențiale, ne aflăm în afara noțiunii „funcționale” de întreprindere, astfel încât nu poate exista o răspundere solidară a celei dintâi pentru comportamentele anticoncurențiale ale celei de a doua.

59. Criteriile care permit stabilirea unei asemenea răspunderi sunt, așadar, diferite de cele care permit să se stabilească în sarcina societății-mamă răspunderea pentru încălcările săvârșite de filiale. Ceea ce nu este esențial pentru prima operațiune poate avea acest caracter în privința celei

⁶⁹ La o soluție analogă au ajuns unele instanțe britanice; a se vedea printre altele hotărârile Roche Products Ltd. & Ors v. Provimi Ltd [2003] EWHC 961 (Comm) (2 mai 2003) (<http://www.bailii.org/ew/cases/EWHC/Comm/2003/961.html>, punctele 25-35), Cooper Tire & Rubber Co & Ors v. Shell Chemicals UK Ltd & Ors [2009] EWHC 2609 (Comm) (27 octombrie 2009) (<http://www.bailii.org/ew/cases/EWHC/Comm/2009/2609.html>, punctele 48-65), Vattenfall AB and Others v. Prysmian SpA [2018] EWHC 1694 (Ch D) și Media-Saturn Holding GmbH & Ors v. Toshiba Information Systems (UK) Ltd & Ors [2019] EWHC 1095 (Ch) (2 mai 2019) (<http://www.bailii.org/ew/cases/EWHC/Ch/2019/1095.html>, punctele 129-155). Curtea a adus aceste hotărâri în atenția părților și a părților interesate, în sensul articolului 23 din statut, care au avut ocazia să își prezinte observațiile în cadrul procedurii în fața Curții.

de a doua. Astfel, de exemplu, dacă, în vederea reținerii unei răspunderi ascendente, jurisprudența nu consideră necesară dovada că societatea-mamă influențează politica filialei în domeniul specific care a făcut obiectul încălcării, dimpotrivă, pentru a reține o răspundere descendentă, este determinant ca filiala să acționeze în același domeniu în care societatea-mamă a adoptat comportamentul anticoncurențial și care, prin conduita sa pe piață, a făcut posibilă concretizarea efectelor încălcării⁷⁰.

5. Extinderea interpretării propuse la sistemul de aplicare a legislației în domeniul dreptului privat („private enforcement”)

60. Acțiunile în repararea prejudiciului cauzat prin încălcarea normelor Uniunii în materie de concurență fac parte integrantă din sistemul de punere în aplicare a acestor norme⁷¹.

61. Potrivit unei jurisprudențe constante a Curții, dreptul oricărei persoane de a solicita repararea prejudiciului cauzat printr-o înțelegere sau printr-o practică interzisă de articolul 101 TFUE asigură deplina efectivitate a articolului menționat și în special efectul util al interdicției prevăzute la alineatul (1) al acestuia⁷². Un asemenea drept consolidează astfel acțiunea normelor de concurență ale Uniunii și este de natură să descurajeze acordurile sau practicile, adesea disimulate, care sunt susceptibile să restrângă sau să denatureze concurența, contribuind pe această cale la menținerea unei concurențe reale în Uniune⁷³.

62. Deși Curtea a admis că, în lipsa unei reglementări a Uniunii în această materie, revine ordinii juridice interne a fiecărui stat membru să reglementeze modalitățile de exercitare a dreptului de a solicita repararea prejudiciului care rezultă dintr-o înțelegere sau dintr-o practică interzisă de articolul 101 TFUE, în măsura în care principiile echivalenței și efectivității sunt respectate, aceasta a precizat totuși că chestiunea privind determinarea entității ținute să repare prejudiciul cauzat printr-o încălcare a articolului 101 TFUE este reglementată în mod direct de dreptul Uniunii⁷⁴.

63. În Hotărârea Skanska, făcând trimitere la Hotărârea Akzo, Curtea a admis că noțiunea funcțională de întreprindere este aceeași în sistemul de aplicare a legislației în domeniul dreptului public și în cel de aplicare a acesteia în domeniul dreptului privat și desemnează o unitate economică chiar dacă, din punct de vedere juridic, această unitate economică este constituită din mai multe persoane fizice sau juridice⁷⁵.

64. Curtea, respingând argumentele în sens contrar invocate de Comisie, a precizat de asemenea că, întrucât răspunderea pentru prejudiciul ce rezultă din încălcări ale normelor Uniunii privind concurența are caracter personal, revine întreprinderii care încalcă aceste norme obligația de a răspunde pentru un asemenea prejudiciu și că, în consecință, „entitățile ținute să repare

⁷⁰ A se vedea de exemplu Hotărârea din 13 iulie 2011, Eni/Comisia (T-39/07, EU:T:2011:356, punctul 97).

⁷¹ Hotărârea din 14 martie 2019, Skanska Industrial Solutions și alții (C-724/17, EU:C:2019:204, punctul 45, denumită în continuare „Hotărârea Skanska”).

⁷² Hotărârea Skanska, punctele 25, 26 și 43; a se vedea de asemenea Hotărârea din 5 iunie 2014, Kone și alții (C-557/12, EU:C:2014:1317, punctele 21 și 22 și jurisprudența citată).

⁷³ Hotărârea Skanska, punctul 44; a se vedea de asemenea Hotărârea din 5 iunie 2014, Kone și alții (C-557/12, EU:C:2014:1317, punctul 23 și jurisprudența citată).

⁷⁴ A se vedea Hotărârea Skanska, punctele 27 și 28 și jurisprudența citată.

⁷⁵ A se vedea Hotărârea Skanska, punctele 29, 30, 36, 37 și 47.

prejudiciul cauzat printr-o înțelegere sau printr-o practică interzisă de articolul 101 TFUE sunt întreprinderile, în sensul acestei dispoziții, care au participat la această înțelegere sau la această practică”⁷⁶.

65. În temeiul acestui paralelism, în aceeași Hotărâre Skanska, Curtea a extins și în domeniul dreptului civil, și anume la acțiunile în repararea prejudiciului care rezultă din încălcarea interdicției privind înțelegerile anticoncurențiale, teoria denumită a „continuității economice”, recunoscută deja de jurisprudență în contextul aplicării legislației în domeniul dreptului public („public enforcement”), potrivit căreia, atunci când o entitate care a săvârșit o încălcare a legislației Uniunii în materie de concurență face obiectul unei modificări juridice sau organizaționale, această modificare nu are neapărat ca efect crearea unei noi întreprinderi exonerate de răspunderea pentru comportamentele contrare normelor de concurență ale entității precedente în cazul în care, din punct de vedere economic, există o identitate între aceasta și noua entitate⁷⁷.

66. În temeiul aceluiași paralelism, considerăm că domeniul de aplicare al noțiunii de unitate economică la care am ajuns în prezentele concluzii este valabil nu numai atunci când Comisia identifică sfera întreprinderii răspunzătoare pentru încălcarea normelor de concurență și entitățile juridice care, în cadrul acestei sfere, răspund în solidar pentru sancțiunile aplicate, ci și atunci când entitățile private prejudiciate prin comportamentul anticoncurențial al unei întreprinderi în sensul dreptului concurenței exercită acțiunea civilă în despăgubire. Odată stabilite limitele unității economice care, potrivit dreptului concurenței, constituie întreprinderea răspunzătoare pentru încălcare, părțile interesate vor putea, așadar, să aleagă împotriva cărei entități juridice din componența acestei unități să își îndrepte acțiunea în despăgubire.

67. Astfel cum a recunoscut Curtea, atât sistemul de aplicare a legislației în domeniul dreptului privat („private enforcement”), cât și cel de aplicare a acesteia în domeniul dreptului public („public enforcement”) sunt instrumente indispensabile pentru consolidarea eficacității politicii de combatere a practicilor anticoncurențiale. În această privință, cel dintâi nu are doar un rol reparatoriu în scopul satisfacerii unor interese private, ci are și o funcție disuasivă care contribuie la urmărirea obiectivelor de interes public care stau la baza protecției concurenței. Odată cu creșterea numărului de persoane care pot să invoce răspunderea pentru prejudiciul cauzat printr-un comportament anticoncurențial sporește efectul de descurajare a încălcărilor dreptului concurenței, ceea ce este de mare importanță pentru ca dreptul european al concurenței să își poată atinge obiectivele⁷⁸. În mod similar, cu cât se exclud obstacolele practice din calea exercitării acțiunilor în despăgubire de către entitățile prejudiciate prin încălcarea normelor de concurență, cu atât se consolidează această funcție disuasivă.

68. Or, într-o situație precum cea în discuție în litigiul principal, a permite unei persoane să cheme în judecată filiala cu care a avut în mod direct sau indirect o relație comercială în scopul de a obține repararea prejudiciilor suferite din cauza efectelor asupra relației respective ale comportamentului anticoncurențial al societății-mamă contribuie la această dublă funcție, întrucât facilitează exercitarea acțiunii în despăgubire în cazurile în care societatea-mamă, spre deosebire de filială, are sediul într-o altă țară decât cea a persoanei prejudiciate. Astfel, deși este

⁷⁶ A se vedea Hotărârea Skanska, punctele 31 și 32.

⁷⁷ A se vedea Hotărârea Skanska, punctele 38-40, în care Curtea face trimitere la Hotărârea din 11 decembrie 2007, ETI și alții (C-280/06, EU:C:2007:775, punctul 42), la Hotărârea din 5 decembrie 2013, SNIA/Comisia (C-448/11 P, nepublicată, EU:C:2013:801, punctul 22), și la Hotărârea din 18 decembrie 2014, Comisia/Parker Hannifin Manufacturing și Parker-Hannifin (C-434/13 P, EU:C:2014:2456, punctul 40).

⁷⁸ Cu privire la importanța efectului disuasiv al acțiunilor în despăgubire, a se vedea Concluziile avocatului general Wahl prezentate în cauza Skanska Industrial Solutions și alții (C-724/17, EU:C:2019:100, punctele 46-50).

adevărat, așa cum corect a subliniat MBTE, că, în conformitate cu articolul 7 punctul 2 din Regulamentul nr. 1215/2012, victima unei încălcări a normelor de concurență are totuși posibilitatea de a chema în judecată autorul încălcării respective în fața instanței de la locul unde s-a produs fapta prejudiciabilă, și anume, într-o situație precum cea în discuție în litigiul principal, locul în care prețurile pieței au fost denaturate și în care victima pretinde că a suferit prejudiciul⁷⁹, prin a i se acorda acesteia posibilitatea de a introduce o acțiune împotriva filialei având sediul în propriul stat membru se evită dificultățile practice legate de notificarea în străinătate a cererii de chemare în judecată și de executarea eventualei hotărâri de obligare la repararea prejudiciului. În plus, din punctul de vedere al dreptului material, iar nu doar al dreptului procedural, a permite entității prejudiciate să aleagă societatea împotriva căreia să acționeze sporește șansele de satisfacere în totalitate a pretențiilor de despăgubire ale acesteia.

69. Este necesară de asemenea luarea unei poziții cu privire la argumentul, invocat cu titlu principal de MBTE în observațiile prezentate în fața Curții, potrivit căruia, în împrejurări precum cele din litigiul principal, în care acțiunea în despăgubire este doar „follow-on”, instanța națională nu se poate îndepărta de la definiția întreprinderii autoare a încălcării, astfel cum este identificată în decizia Comisiei, fără a încălca articolul 16 alineatul (1) din Regulamentul nr. 1/2003, conform căruia „[a]tunci când instanțele naționale hotărăsc în privința unor acorduri, decizii sau practici în conformitate cu articolul [101 TFUE sau cu articolul 102 TFUE], care fac deja obiectul unei decizii a Comisiei, ele nu pot lua decizii contrare deciziei adoptate de Comisie [...]”.

6. Cu privire la respectarea articolului 16 alineatul (1) din Regulamentul nr. 1/2003 în cadrul acțiunilor în despăgubire de tip „follow-on”

70. MBTE susține că, întrucât acțiunea în despăgubire introdusă de Sumal s-ar întemeia exclusiv pe Decizia din 2016 și întrucât în aceasta din urmă s-a reținut că numai Daimler este răspunzătoare pentru încălcare, o decizie judiciară prin care s-ar stabili răspunderea MBTE pentru aceeași încălcare s-ar întemeia în mod necesar pe o noțiune de întreprindere care este diferită de cea adoptată de Comisie și, prin urmare, ar fi contrară Deciziei din 2016.

71. Vom arăta de la bun început că jurisprudența la care face trimitere în această privință guvernul spaniol în observațiile prezentate în fața Curții, referitoare la aplicarea în paralel a dreptului Uniunii și a dreptului național în materie de concurență⁸⁰, nu ni se pare relevantă în speță întrucât în împrejurările din litigiul principal nu este vorba despre aplicarea dreptului național al concurenței, ci despre identificarea persoanelor răspunzătoare pentru prejudiciul cauzat printr-o încălcare a articolului 101 TFUE, operațiune care, după cum s-a arătat mai sus⁸¹, este reglementată în mod direct de dreptul Uniunii.

72. Odată făcute aceste precizări, am avut deja ocazia să amintim că, potrivit jurisprudenței Curții, încălcarea dreptului Uniunii în materie de concurență pentru care, potrivit principiului răspunderii personale, răspunde unitatea economică trebuie să fie imputată fără echivoc unei persoane juridice căreia i se vor putea aplica amenzi și căreia trebuie să îi fie adresată comunicarea privind obiecțiunile⁸². În această privință, Curtea a precizat că nici articolul 23

⁷⁹ A se vedea Hotărârea din 29 iulie 2019, Tibor-Trans (C-451/18, EU:C:2019:635, punctul 37). Această hotărâre pare să fi înlăturat criteriul *forum actoris* consacrat anterior de Curte în Hotărârea din 21 mai 2015, CDC Hydrogen Peroxide (C-352/13, EU:C:2015:335, punctul 56).

⁸⁰ Guvernul spaniol citează Hotărârea din 3 aprilie 2019, Powszechny Zakład Ubezpieczeń na Życie (C-617/17, EU:C:2019:283, punctul 25 și jurisprudența citată).

⁸¹ A se vedea punctul 62 din prezentele concluzii.

⁸² A se vedea Hotărârea Akzo, punctul 57.

alineatul (2) litera (a) din Regulamentul nr. 1/2003, nici jurisprudența nu stabilesc care este persoana juridică sau fizică pe care Comisia trebuie să o considere răspunzătoare pentru încălcare și să o sancționeze prin impunerea unei amenzi⁸³.

73. Rezultă că, în această privință, Comisia dispune de o amplă marjă de apreciere⁸⁴ și că acesteia îi revine sarcina de a alege – în esență, pentru motive de oportunitate legate de cerințe de economie procedurală sau de baza probatorie de care dispune Comisia – persoana sau persoanele juridice, dintre cele care formează întreprinderea, cărora le adresează comunicarea privind obiecțiunile și decizia de aplicare a unei sancțiuni. Or, o asemenea alegere nu implică în sine, nici explicit, nici implicit, o constatare a lipsei răspunderii entităților juridice care nu au fost sancționate, dar care fac totuși parte din unitatea economică ce a săvârșit încălcarea.

74. Din considerațiile care precedă rezultă că, contrar celor susținute de MBTE, instanța națională poate, fără a intra sub incidența interdicției prevăzute la articolul 16 alineatul (1) din Regulamentul nr. 1/2003, să identifice ca fiind răspunzătoare pentru prejudiciile cauzate printr-o încălcare a normelor de concurență ale Uniunii o persoană juridică ce nu este vizată în mod direct de decizia prin care Comisia a constatat și a sancționat încălcarea respectivă, cu condiția totuși să fie îndeplinite criteriile pentru ca această persoană juridică să fie considerată răspunzătoare în solidar cu entitatea sau cu entitățile destinate ale deciziei menționate.

75. Nu se opune unei asemenea concluzii constatarea că, în Decizia din 2016, Comisia a desemnat numai Daimler în calitate de „întreprindere” răspunzătoare pentru încălcare. O astfel de desemnare este coerentă cu alegerea făcută de Comisie de a urmări și de a sancționa numai societatea-mamă pentru comportamentul anticoncurențial adoptat de ea în mod direct, dar, după cum s-a arătat, aceasta nu exclude posibilitatea ca, în vederea stabilirii răspunderii pentru prejudiciile cauzate prin încălcare, și alte entități care fac parte din același grup să fie chemate în cauză în situația în care, împreună cu societatea sancționată, constituie o singură unitate economică.

76. În sfârșit, trebuie respins argumentul formulat de MBTE potrivit căruia stabilirea răspunderii pentru prejudiciile cauzate printr-o încălcare a normelor de concurență în sarcina altei persoane juridice decât cea care a făcut obiectul deciziei Comisiei pe care se întemeiază acțiunea în despăgubire ar fi contrară punctului 47 din Hotărârea Skanska, în care Curtea a statuat că noțiunea de „întreprindere”, în sensul articolului 101 TFUE, „nu ar putea avea un domeniu de aplicare diferit în contextul aplicării de către Comisie a unor amenzi în temeiul articolului 23 alineatul (2) din Regulamentul nr. 1/2003 și în cel al acțiunilor în despăgubire pentru încălcarea normelor Uniunii în materie de concurență”. În această privință este suficient să se arate că la punctul menționat Curtea se referea în general la interpretarea care trebuie dată noțiunii de întreprindere, care nu poate fi diferită în sistemul de aplicare a legislației în domeniul dreptului public („public enforcement”) și în cel de aplicare a acesteia în domeniul dreptului privat („private enforcement”), iar nu la aplicarea de către Comisie a noțiunii amintite într-un caz concret. Prin urmare, astfel cum admite chiar Comisia în răspunsul său la întrebările scrise adresate de Curte în cadrul măsurilor de organizare a procedurii, posibilitatea instanței naționale

⁸³ A se vedea Hotărârea din 27 aprilie 2017, Akzo Nobel și alții/Comisia (C-516/15 P, EU:C:2017:314, punctul 51 și jurisprudența citată).

⁸⁴ A se vedea în acest sens Hotărârea din 11 iulie 2013, Team Relocations și alții/Comisia (C-444/11 P, nepublicată, EU:C:2013:464, punctele 159 și 160). Așadar, Comisia poate decide să extindă răspunderea pentru o încălcare asupra unei societăți-mamă, în plus față de societatea direct implicată în comportamentul anticoncurențial, fără a fi însă obligată să procedeze astfel; a se vedea Hotărârea din 16 iunie 2011, Team Relocations/Comisia (T-204/08 și T-212/08, EU:T:2011:286, punctul 156), confirmată prin Hotărârea din 11 iulie 2013, Team Relocations și alții/Comisia (C-444/11 P, nepublicată, EU:C:2013:464, punctul 161).

de a stabili o eventuală răspundere pentru prejudicii în sarcina filialei nu este exclusă pentru simplul fapt că decizia prin care Comisia a constatat încălcarea nu a impus acestei societăți o sancțiune administrativă.

7. Concluzie cu privire la primele trei întrebări preliminare

77. Pentru motivele de mai sus, propunem Curții să răspundă la primele trei întrebări preliminare declarând că, în cadrul unei acțiuni în despăgubire precum cea în discuție în litigiul principal, o societate poate fi considerată răspunzătoare pentru prejudiciul cauzat printr-o încălcare a articolului 101 TFUE, pentru care numai societatea care deține controlul asupra ei a fost sancționată de Comisie, atunci când se stabilește, pe de o parte, că, având în vedere legăturile economice, organizatorice și juridice dintre aceste societăți, ele formau în perioada săvârșirii încălcării o unitate economică și că, pe de altă parte, conduita filialei pe piața afectată de comportamentul ilicit al societății-mamă a contribuit în mod substanțial la realizarea obiectivului urmărit printr-un astfel de comportament și la materializarea efectelor încălcării.

III. Concluzie

78. Având în vedere ansamblul considerațiilor care precedă, propunem Curții să declare inadmisibilă a patra întrebare preliminară adresată de Audiencia Provincial de Barcelona (Curtea Provincială din Barcelona, Spania) și să răspundă la primele trei întrebări preliminare după cum urmează:

„Articolul 101 TFUE trebuie interpretat în sensul că, în cadrul unei acțiuni în despăgubire precum cea în discuție în litigiul principal, o societate poate fi considerată răspunzătoare pentru prejudiciul cauzat printr-o încălcare a articolului menționat, pentru care numai societatea care deține controlul asupra ei a fost sancționată de Comisie, atunci când se stabilește, pe de o parte, că, având în vedere legăturile economice, organizatorice și juridice dintre aceste societăți, ele formau în perioada săvârșirii încălcării o unitate economică și că, pe de altă parte, conduita filialei pe piața afectată de comportamentul ilicit al societății-mamă a contribuit în mod substanțial la realizarea obiectivului urmărit printr-un astfel de comportament și la materializarea efectelor încălcării.”

¹ — Punctele 20 și 75 din prezentele concluzii au făcut obiectul unor modificări de ordin lingvistic ulterior primei publicări.